

SİVAS KONGRESİ'NDE TARTIŞILAN AMERİKAN MANDASI

AMERICAN MANDATE DISCUSSED IN THE SIVAS CONGRESS

Onur YEL¹

Özet

Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun düştüğü parçalanmış durum ve ekonomik alanda olan kriz nedeniyle, bir yandan da ülkenin her tarafında İtilaf Devletleri'nin egemenlik sürmesi neticesinde, bu durumdan rahatsız olan başta Mustafa Kemal olmak üzere kumandanlar Anadolu'da kongreler düzenlemişlerdir. Bu kongrelerin en başta olan amacının Anadolu halkını ve tüm bu istila güçlerine karşı direniş gösteren cemaatleri tek bir çatı altında toplamaktır. Böylelikle daha güçlü bir şekilde direniş gösterme çabasıyla Misak-ı Milli sınırlarının ötesine İtilaf Devletlerini ve azınlıklar tarafından kurulmuş ya da kurulması planlanan devletleri uzaklaştırmaktır. Sivas Kongresi'nde tartışılan ve üstünde durulan bu ana konunun yanında, daha da dikkat çeken ve uzun tartışmalara sebebiyet veren Amerikan mandası konusu da geniş yer almıştır. Manda neticesinde, Wilson İlkeleri'ne dayanarak bir Amerikan himayesi altında devlet olarak gelişimini tamamlayana kadar kalma neticesinde görüşler belirtilmiştir. Bu noktada bir mektup yazılıp Amerikan Senatosu'na gönderilmiştir. manda ilkin geniş bir çapta birçok kişinin istediği bir plan da olsa, ileride oluşan durumlar ve Kurtuluş Savaşı'nın doğrultusunda gerçekleşen olaylar neticesiyle arka plana atılmıştır. Bu nedenle manda fikri, ayrıca Wilson yerine yeni başkanın gelmesi, Amerikan ve Türk mecraları arasında net adımlar atılmaması nedeniyle de geçersiz kalmıştır. Sivas Kongresi'nde çıkan bu kararlar neticesinde milli mücadele konusu esas alınmış ve bu doğrultuda kurulmuş olan günümüz Türkiye'sini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas Kongresi, Amerikan mandası, Osmanlı, Wilson İlkeleri, Türkiye

Abstract

After the Mondros ceasefire agreement, due to the decadent situation of the Ottoman Empire and the economic crisis; the commanders including Mustafa Kemal, who were disturbed in this situation, organized congresses in Anatolia as a result of the sovereignty of the Entente States on all sides of the country. The main purpose of these congresses is to gather all the Anatolian people and the communities that resist against all these invasions. Thus, these congresses are in an effort to show resistance in a stronger way. With this purpose, Entente States and the states that is established or planned to be founded by minorities, are tried to stave beyond the borders of the Misak-ı Milli. In addition to this main topic and above at the Sivas Congress, the subject of the American Mandate, which is more attention-grabbing and causes long debate in the congress has also been underlined. As a result of the American Mandate which were expressed on the basis of the Wilson Principles, that explains the rule under American patronage

---

¹ Mail adresi: onuryel77@gmail.com.

until the completion of development of a state. At this point, a letter sent to the American Senate. Although the mandate was initially planned by a wide range of people, it faded into background due to the afterwards events in Turkish War of Independence. Therefore, the mandate idea was also invalidated by the fact that Wilson was replaced by a new president, and clear steps were not taken between American and Turkish councils. As a result of these decisions that are revealed in Sivas Congress, people are gathered for the national resistance against occupation and it revealed today's Turkey.

Keywords: Sivas Congress, American Mandate, Ottoman Empire, Wilson Principles, Turkey

Giriş

Sivas Kongresi'ne gelene kadar olan sürece bakılacak olduğunda, 20. yüzyılın başlarındaki Osmanlı Devleti'nin rejimde ilk kez halkın da görüşünü bir miktar ifade edebileceği Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanını etkileyen faktörler arasında bir zamanlar süper güç olarak imparatorluğu ile üç kıta üstünde hakimiyet sağlayan Osmanlı'nın, birçok yenilikten geri kalarak çağın gereksinimlerini karşılayamaması gelmektedir.(Fshazi, F. 2008: 162) Bunların dışında ülkede yaklaşık 40 yıl hüküm süren padişah Abdülhamit döneminde yaşanan büyük toprak kayıpları söz konusu olmuştur. Böylelikle Girit, Bosna-Hersek, Bulgaristan elden çıkarılmış, 1911 yılı itibariyle Trablusgarp toprakları da İtalyan egemenliğine kalmıştır.(Mete, Ş. 1998: 270) Bu doğrultuda büyük bir toprak kaybı yaşayan Osmanlı Devleti, devamında ekonomik olarak çöküntüye uğramış ve kendi içinde büyük bir krize sebebiyet vermiştir. Eski gücünün üstünde direten ve bu eski haline yeniden kavuşmak doğrultusunda verimli olamayan Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'nin etkilerinden faydalanmamıştır. Üstelik sömürgeci devletlerin planlarına daha çok girmiş ve dış unsurlar tarafından yüksek bir baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bundan sonra patlak veren 1. Dünya savaşı ile Osmanlı her ne kadar İtilaf devletlerinden saf tutmak isteyip görüşmelere başlasa da, İngiltere tarafından reddedilmiş ve Enver Paşa'nın da gayreti ile Almanya'nın yanında İttifak Devletleri ile birlikte savaşa katılmışlardır. Almanlar'a ait olan Goben ve Breslau gemileri ad değiştirerek, Osmanlı üzerinden sıcak denizlere inme politikası olan Rusya'nın kıyılarını Yavuz ve Midilli olarak bombalamışlardır.(Atabay, M. 2015: 121) Ancak savaşın bitiminde İtilaf devletleri üstünlük kurmuşlardır ve İttifak Devletleri'ne şartları ağır antlaşmalar imzalatmışlardır. Birinci Dünya Harbi'nin bitimiyle İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında ülkenin iç işleri ve dış işleri olmak üzere tüm devlet yönetimi yabancı unsurların eline geçmiştir. Bu neticede Osmanlı Devleti'nin toprakları, İtilaf devletleri tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda bir paylaşılırmaya tabi tutulmuş ve Osmanlı Devleti'nin içinden azınlıklara atfedilecek yeni devletler kurulması için hazırlıklara başlanmıştır.

Bu yıkık devletin içinde Türk habitatının ve nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde, Mondros Ateşkes'i ile gelen işgal kuvvetlerine karşın irili ufaklı direnişler oluşturulmuştur. İstanbul'un, Mustafa Kemal'in gençliğe hitabede de bahsettiği gibi resmen bir işgal olmasa da fiilen işgal edildiği 13 Kasım 1918 tarihinde, kendisi İstanbul'a gelmiştir. Kazım Karabekir'in ifade ettiği üzere orduların başında, neredeyse güvenilebilecek bir kumandan bile kalmamıştır. Çünkü güvenilebilir tüm kumandanlar İstanbul'da toplanmışlardı. Bunlar arasında Mustafa Kemal, Vehip, Fevzi, Cevat, Cemal, Ali Fuat, Ali İhsan, Kâzım Karabekir ve İsmet gibi pek çok üst kademe kumandan kişiler toplanmıştır. Karabekir olan durumu şöyle izah etmektedir, "Bu

arada İstanbul'da sık sık kabine değişiyor, düşmanın her gün artan tecavüzü felaket gününü yaklaştırıyordu.” (1969: 42) ve aynı durumu Mustafa Kemal, Nutuk'da “Muhasım devletler Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksimata karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır...Ordu, ismi var cismi yok bir halde...Komutan ve subaylar.....karanlık felaket uçurumu kenarında dimağları çare-i halas aramakla meşgul.”(1989: 85) Ülkede görülen bu kargaşa durumu üzerine Mustafa Kemal, halkı örgütlemek ve direnişi işgalci kuvvetlere karşı uygulama neticesinde Samsun'a 19 Mayıs 1919 tarihinde çıkması itibariyle başlamıştır. Üstelik yenileşme çabaları ile Fransız kültürüne olan ilgi sebebiyle edebiyattaki değişiklik Tanzimat'tan sonra ortaya çıkmıştır ve Türkçe'ye Fransızca'dan geçen kongre kelimesinin önemi de artmıştır. Savaşın izini daha soğutmadan bazı bölgelerde Muhafaza-i Hukuk, Müdafaa-i Hukuk veya Reddi-i İlhak tarzı oluşturulan direniş cemiyetleri kurularak örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Üstelik, militan bir olgu bulunduran Kuvay-ı Milliye örgütü toplanarak cephane kullanımı ile küçük çaplı da olsa İtilaf Devletleri'ne karşı silahlı direnişler başlamıştır. Tüm bunların doğrultusunda, Anadolu topraklarında halkı daha çok örgütleme adına ve direnişi daha büyük bir alana yayma neticesinde birçok kongre düzenlenmiştir. Erikan'a göre, 1919 yılı kongreler yılı olarak adlandırılmıştır.(Erikan, C. 2008: 84) Mustafa Kemal önderliği'nde bu doğrultuda Erzurum Kongresi düzenlenmiştir ve sonrasında kongre bittikten sonra Kurtuluş Savaşı'na doğru gidilecek yol neticesinde, 29 Ağustos 1919'ta, Erzurum'dan ayrılıp Sivas'a yeni bir kongre için yönelmiştir. Boyacıoğlu'nun aktardığına göre, Mustafa Kemal, Rauf Bey, Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi ve Bekir Sami Beyden oluşan 5 kişiden oluşmuş bu temsil topluluğu, küçük bir bölgeyi kapsayacak vaziyette Sivas'ta yerini almıştır. Sivas'ta biraz daha fazla destek alan bu temsil heyeti, Ankara'da Büyük Millet Meclisi kurulana ve yeni bir hükümet hazırlanana kadar görev yapmıştır. (Boyacıoğlu, R. 2008: 5) Toplanan Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi'nden daha az katılımcı olmasına rağmen ülkenin istikbali açısından büyük kararlar alınmıştır. Bu neticede tartışılan en önemli konu manda ve himaye altında Wilson İlkeleri'ne bağlı kalaraktan Amerikan mandasının üzerine olan tartışma olmuştur.

Manda sistemini, daha öncesinde Paris Barış Konferansı'nda kamuoyuna Jean Christiaan Smuts tarafından 16 Aralık 1918'de ilk olarak gündeme getirilmiştir. Bu sisteme göre yenik duruma düşen devletlerin ve bağımsızlık durumuna henüz ulaşamayacak olan uluslar, çok daha güçlü bir vaziyette bulunan bir devlet tarafından eğitilecektir . Bu devlet Milletler Cemiyeti'nin vekili olarak, söz konusu ulusu kendi metotları doğrultusunda yönetecektir. Sivas Kongresi'nde ise bu konu üzerinde tartışmalar başlamıştır ve bir kısım delegeler manda altında yönetilmeyi savunurken, diğer kısım ise savaşıp tam bağımsızlık elde etmekte karar kılmıştır. Daha kongre başlamadan önceki olan tartışmalara bakılacak olduğunda, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'e atfen Üçüncü Ordu Müfettişliği tarafından yazılan yazıda, “Hal bu merkezde iken Amerika'ya mandaterlik talebi için heyet gönderilmesi ve şarki vilayetten birer murahhas intihab ve tayini gayri kabildir. Heyet-i temsiliye buna salahiyyettar değildir" (ATAŞE, 6) diye yazılmış olmasından Kazım Karabekir'in Amerika'nın mandater yönetime karşı olduğunu ve bunun üzerinde telkinde bulunduğu açıkça görülmektedir. Kazım Karabekir kendisinin “İstiklal Harbimiz” adlı kitabında belirttiği üzere de 23 Mayıs günü, Sait Mola'nın imzasının bulunduğu bir telgrafta, manda altında ülkenin yönetilmesi ile barış ve kurtuluşun geleceğini tüm kurumlara göndermesi ile birlikte bir tartışma ortamı hazırlanmıştır. Ayrıca Kazım Karabekir bu telgrafi “fesat” olarak nitelendirmiş ve tüm bu tartışmanın Sivas Kongresi'nde son bulduğunu eklemiştir. (ATAŞE, 12) Ancak, Mustafa Kemal'e Hamid Bey tarafından gönderilen bir telgrafta Amerikan mandasına olan büyük

ilginin boyutu, iki görüş arasında olan kutuplaşmayı gözler önüne sermektedir. Bu konuda tez bir şekilde, amerika ile görüşmelerin başlatılmasını savunan Hamid Bey, “Türkiye'nin vahdet-i milliye ve tamamıyla mülkiye ve istiklâli mahfuz kalmak üzere bize mütalâa arz etmesini memnuniyetle bütün memleket kabul eder, tarzında bir şey yazılması muhakkak lüzumlu ve sürat ibrazı elzemdir. Bir de buradan Amerika'ya bir heyet göndereceğiz.”(Kırzioğlu F. 2012: 67) diye konu üzerinde amerikan mandasını büyük bir oranda isteyen bir tutum takınmaktadır. Genel olarak Amerikan Mandası'na girme konusunda Hamid Bey, birçok noktada argüman vermektedir. Bu doğrultuda toplanan görüşlere bakılacak olunursa: Amerika'nın ilkin bir Avrupa ülkesi olmaması ile birlikte Osmanlı sonrası ortada kalan bir ülke üzerinden büyük bir emperyalizm niyetinde bir Avrupa ülkesi seviyesinde olmayacağını düşünülmektedir. Ayrıca Wilson ilkelerine olan bir güven nedeniyle, yasalastırılmış maddelerin ışığında kaos ortamından olabildiğince inanılmaktadır. Bu durumdan hızlı bir biçimde çıkılması konusunda İtilaf devletleri arasında bulunan Amerika'nın daha önce herhangi bir Türk birliği ile savaşmış olmaması da göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca böyle bir himaye altında tüm vatanın birleşip ortak karar kılacağı da düşünülmektedir ve bu noktada ise Amerikan mandası altında daha da hızlı bir batılama sürecine girileceğine de inanılmaktadır. Bu noktada Amerika'ya manda altına girilmesi için bir heyet gönderilmesi talebinde bulunulmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal'e gönderilen telgraf neticesinde de bu durum açıkça görülmektedir. Üstelik bu nitelikte Mustafa Kemal'e birçok telgraf da ek olarak gönderilmektedir. Vasıf Bey, "Pek muhterem Paşam... Bir müzaherete ihtiyaç hissettiğimize, bunun da Amerikalılar tarafından ifasını lüzumlu gördüğümüze dair esbab-ı mucibeli rapor ve karar sureti meiftur. Bununla beraber ben gerek Türklerde gerek Amerikalılarda kıymetli insanlardan taraftar bulan fikir ve kanaatimi hülasa edeceğim.”(Kansu, M. 1986: 150) diye gönderdiği telgrafta da amerikan mandası konusunda büyük bir istek duyduğunu açıkça belirtmektedir. Yalnız bu konuda büyük bir endişe de duyduğunu da aktarmaktadır telgrafın geri kalan kısmına bakıldığında. Bu endişe amerikan emperyalizmi sonucunda kaynaklanmak yerine, daha çok Osmanlı toprakları üzerinde bulunan azınlıklar üzerinden kurulma ihtimali olan devletler konusundadır. Bilindiği üzere Osmanlı toprakları üstünde Rum, Ermeni ve Kürtler başta olmak üzere birçok azınlık bulunmaktadır ve bu tür halkların kendi bağımsızlığını da bu Amerikan mandası altında savunması da olası bir durum olarak karşıya çıkmaktadır. Ancak bu konuda geri adım atmayan Vasıf Bey, daha da ileri bir aşamada bu manda kararının Amerika tarafından kabul edilmeme sorunsalı üzerinde yakınmaktadır. Bunlara binaen Halide Edip de bu Amerikan mandasının en büyük savunucuları arasında geçmektedir. O da milli mücadelenin başında en büyük rolü oynayan Mustafa Kemal'e bir telgrafta bulunmuştur ve bu konuda kendisi de gerek Amerikan Koleji mezunu olması gerekse de Wilson İlkeleri'ne olan güveni neticesiyle Amerika'dan manda talep edilmesi kanısında toplanmıştır. Mustafa Kemal kendi kitabı “Nutuk” içinde bu mektuba tamamen yer vermesiyle birlikte, Hailde Edip, tüm bu savaşların halkı getirdiği harap durumuna karşı yakınmaktadır. Ayrıca daha önceden bahsedilen, devleti bütünleştirme, azınlık, Avrupa emperyalizmi, halkın kırılmış durumda olması gibi faktörler üzerinden de bu konudaki isteğini açıkça belirtmiştir. Anadolu üzerinde böyle bir manda altındaki durumdan sonra, ülke uzun süre süren savaşlardan sonra nefes alabilecek bir duruma geleceği umulmuştur. Wilson İlkeleri neticesinde de refah seviyesine ulaşıktan sonra da tam bağımsızlık kazanımı da bu konuda en cazip düşünce nedenlerinden olmuştur.

Kongrenin olduğu gün 4 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal tarafından açılmıştı ve manda üzerine olan müzakereleri 8 Eylül gününde başlanmıştır. Bu noktada kongreyi bir Amerikan gazeteci takip etmektedir ve manda konusunda ise kendisinin bilgi yetersizliği neticesinde herhangi bir konuda tutarlı bilgi verememektedir. Bu nedenle kongre boyunca

Amerikan mandası üzerine olan tartışma hararetle devam etmiştir. Mustafa Kemal ise tüm bu konuşmalardaki argümanları dinleyici olarak takip etmiştir. Bu günlerce süren konuşmalar ardından Rauf Orbay, “Binaenaleyh ittifak-ı ara ile böyle bir telgraf yazıp öyle bir heyet davet etmekte olmayı teklif ediyorum. Bu telgrafta kati karar verilmezden evvel memleketimize gelip bir kere hakikati görmelerini rica etmeliyiz. Bunu heyet-i aliyenize arz ediyorum” (Kansı, M. 1986: 150) diye tüm bu hararetle tartışma neticesinde Amerika Senatosu’na bir mektup yazma kararı almıştır. Tüm bu konu uzunca bir biçimde tartışılmış olup, iki farklı kutuptan düşünceler birbiri arasında argüman verirken, çekimser ve kararsız bir tayfanın da bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu noktada oluşturulan tutanaklara bakıldığında, İsmail Hami, Refet Bey, Vasıf Bey, İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami manda konusunda saf tutmaktadır. Mandaya karşı ise taraf tutan kişiler olarak Raif Efendi, Ahmet Nuri Bey ve Mustafa Kemal öne gelmektedir. Dr. Kadir Kasalak’a göre, Mustafa Kemal’in bu kongreye kadar yaptıklarına, sözlerine hareket tarzına bakılacak olduğunda Mustafa Kemal’in mandanın dışında saf tuttuğunu belirtmektedir. (Kasalak, K. 1992: 63) Bu noktada harareti artan manda konuşmalarını gerektiğinde mola verdimiş ve manda yancısı konuşmacıların üstünlük kurduğu durumlarda konuşmayı ertelemiştir. (Aytepe, O. 1999: 480) Bu noktada manda konusunda kesin bir karar vermeyen Mustafa Kemal, ülkenin devamında yaşayacağı Kurtuluş Savaşı’na da başkomutanlık ve mareşallik alması ile birlikte öncülük etmiştir.

Sonuç

Manda konusu o dönem boyunca tüm Türk aydınları arasında tartışılan en büyük konulardan biri olmuştur. Gerek tarafların hararetle tartışması gerekse de bu olaydan sonra bir ülkenin geleceğinin söz konusu olması doğrultusunda büyük önem arz etmektedir. Bu konuda hala bir işgalin devam etmesi ve dış güçlerle olan tüm bu görüşmeler ile birlikte, tartışma gittikçe daha çok alevlenmiştir. Sivas Kongresi’nde bu tartışmalar iyice doruk noktasına ulaşmıştır. Üstelik ortaya çıkan tüm telgraf konuşmaları durumun ehemmiyetini de gözler önüne sermektedir. Sivas Kongresi’ne bakıldığında ise bir birliktelik olgusunun ortaya çıktığı açıktır ve bu noktada ise yapılan münazaralar neticesinde ortak bir görüşte toplanarak hareket etmeleri de önemli bir nokta olarak görülmektedir. Ayrıca bu kongre sonucunda “Misak-ı Milli” konusunda bir karar alınarak milli topyekûn bir mücadelenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda ise büyük millet meclisi açılmasına giden sürece de büyük oranda katkı sağlamıştır. Amerikan mandasının üzerine olan hararetle tartışmanın devamında, gönderilen mektup değerini; Wilson’ın hükümetinin değişmesi, Amerika’dan bir temsilci heyetin net adımlar atmaması, Türk mecralardan konu üzerinde bir direnimde bulunulmaması ve ilerleyen zamanlarda Kurtuluş Savaşı neticesinde Misak-ı Milli sınırlarına kadar ilerleyen Türkler’in kendi bağımsızlığını kendisinin devam ettirmesi üzerine olan genel ortak kanı sebepleriyle hiçbir etkisi olmamıştır. Bu noktada yeni bir Türk devleti kurulmuş ve en son Hatay’ın katılımı ile birlikte güncel olan sınırlarını çizmiştir.

Kaynaklar

- Fshazi, F. (2008). 2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'ta Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu "O An". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (38), 161-178.
- Mete, Ş. (1998). Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetler. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3 (8), 261-292.
- Atabay, M. (2015). Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde Breslau (Midilli) Kravazörü. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 13(18), 117-129.

- Erikan, C. (2008). Kurtuluş Savaşı Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karabekir, K. (1969). İstiklâl Harbimiz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1989). Nutuk. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Boyacıoğlu, R. (2008). Erzurum'dan Sivas Kongresi'ne. Cumhuriyet Üniversitesi e-Dergisi, 1-9
- ATAŞE, Atatürk Özel Arşivi, Kls. 17, Dos. 38-1A-50, Fih. 4-18. (ATAŞE: Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı).
- ATAŞE, Atatürk Özel Arşivi, Kls.17, Dos. 38-1A-50, Fih. 4-17.
- Kırzıoğlu F. (2012). Amerikan Mandasını Kimler İstiyor ve Nasıl Öneriyorlardı?. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (12), 67-68.
- Kansu M.M. (1986). Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kasalak, K. (1992). Sivas Kongresi Öncesinde Manda Ve Himayenin" Türk Basınında Tartışılması Ve Komutanlar Arasında Yazışmalar. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu. Dergisi, 3(10), 60-71.
- Aytepe, O. (1999) Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (24), 475-486.